

Crnogorski toponimi građeni od anatomske leksike

U radu se analiziraju crnogorski toponimi izvedeni prema anatomske leksici s ciljem utvrđivanja odnosa apelativne riječi i toponima. Utvrđena je veza morfologije ljudskoga tijela s morfologijom terena kao izvanjezički kontekst u kojemu se dešava imenovanje. Konstatovan je bogat fond anatomske leksike posvjedočen u različitim tipovima tvorbe u crnogorskoj onomastici. Metodološki osnov ovoga rada autori su potpuno analizom onomastičke građe u kontekstu opštercnogorskih dijalekatskih i onomastičkih činjenica, zaključujući da su u imenovanju geografskih objekata dominantno korišćeni nazivi spoljnih dijelova ljudskoga tijela.

Ključne riječi: toponimi, anatomska leksika, imenovanje, crnogorska onomastika, crnogorski jezik

Montenegrin Toponyms Derived From Anatomical Terms

The article analyzes Montenegro's toponyms derived from the anatomical lexicon with the aim of determining the relationship between appellative words and toponyms. The authors establish a relationship between the morphology of the human body and the morphology of the terrain as an extra-linguistic context in which the naming process occurs. An abundance of anatomical lexical items was identified and confirmed in various types of formations in Montenegrin onomastics. Finally, the authors complete the methodological foundation of the study by analyzing the onomastic material in the context of Montenegro-wide dialectal and onomastic facts, concluding that the subject geographical names were mainly derived from the external parts of the human body.

Keywords: toponym, anatomical lexicon, naming, Montenegrin onomastics, Montenegrin language

1 Uvod

Crnogorsku onomastiku¹ čini i korpus građe što potvrđuju izvođenje geografskih naziva prema anatomske građi čovjeka. Cilj je autora ovoga rada da na temelju dostupnih rezultata u onomastici kao disciplini crnogorske filologije ispitamo pripadnost

¹ Crnogorska onomastika disciplina je montenegriskite čiji je razvojni put dug ali specifičan u tome smislu što je bio obilježen vrlo kasnom uspostavom crnogorskih institucija (akademija nauka, univerzitet i dr. institucije su koje su se počele formirati 1970-ih, da bi, na primjer, institut za crnogorski jezik bio otvoren tek 2010). Za sve to vrijeme proces o kojemu govorimo usmjeravan je neadekvatnim imenovanjem onomastičke građe s crnogorskoga jezičkog terena i njezinim smještanjem u korpus srpskoga jezika. U pogledu afirmacije imena i autentičnoga identiteta crnogorskoga onomastičkog materijala – tek će krajem XX i prvih godina XXI vijeka pojaviti se više autora koji ukupna postignuća u toj disciplini kontekstualizuju spram interesa crnogorske onomastike i montenegriskite u cjelini (Krivokapić, Drašković 2021; Vujović 2014).

pojedinih toponima ovoj kategoriji, zatim da sagledamo njihovu zastupljenost u kontekstu opštercnogorskih osobina u onomastici, te da ponudimo uvid u podruktivnost (i statističku sliku) različitih motiva u postanku konkretnih toponima.

2 Metodologija

Iz perspektive onomastičkih znanja u toponimima ovoga tipa nalazimo da apelativne metafore neutrališu osnovno leksičko značenje a ističu toponomastički sadržaj (Šimunović 2009: 275). Takav vid prenošenja semantičkoga potencijala nije, razumije se, odlika samo crnogorske toponimije, već je zasvjedočen u mnogim jezicima svijeta. Tome pitanju u crnogorskoj i onomastici širega prostora štokavskih standardnih jezika (bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski), koliko je nama poznato, dosad nije posvećena posebna monografska publikacija, mada postoji više članaka značajnih jezikoslovaca, dok se i u svakoj ozbiljnije urađenoj onomastičkoj monografiji mogu naći informacije bilo u vidu kraćega opisa bilo samo u vidu priloženoga rječnika toponomastičke građe. Prije drugih ističe se sinteza znanja o hrvatskoj onomastici što je načinio Petar Šimunović (2009), a rezultati rada toga jezikoslovca relevantna su literatura i za crnogorske onomastičare. Toponimija hrvatskoga područja dobro je ispitana, a među frekvente apelative za koje se može reći da se odnose na djelove ljudskoga tijela spadaju: *čelo*, *glava*, *glavica*, *kuk*, *krknjač/krkač*, *noga*, *nodre*, *oko*, *pleće*, *rebro*, *zub* itd. (Šimunović 2002, 2009; Lozić-Knezović 2019; Marasović-Alujević, Lozić-Knezović 2018; Lozić-Knezović, Radostić 2016; Grčić-Simeunović 2007).

Jezikoslovac Domagoj Vidović u ispitivanju dijela toponima na bosanskohercegovačkome prostoru, konkretno jednome pojasu istočnohercegovačkoga dijalekatskog tipa (Vidović 2021) posvetio se i toponimijskim metaforama, a vrlo konkretno izvorima metaforizacije, konstatujući prema toponomastičkoj građi za odraze »naziva dijelova tijela (*bubreg*, *čelo*, *hrbat* i *vilica*)« (Vidović 2021: 180) da »razmjerno su često potvrđeni« (Vidović 2021: 180). Stanje u makedonskome jeziku a na temelju monografije *Geografska terminologija vo dijalektite na makedonskiot jazik* (Vidoeski 1999) skicirao je Nedeljko Bogdanović (2000) konstatujući da:

najveći broj apelativa su metafore na osnovu obličke sličnosti reljefa i istaknutih delova čovekovog tela: *glava*, *teme*, *nos*, *zab*, *uši*, *usta* (usta, usno, ustište), *nos*, *oko*, *čelo* (čelo, čelopek), *čeljst*, *šija* (šija, šijanka), *grb* (grb, grbina), *pazua*, *žila*, *raka* (rakav, rakajca), *noga* (noga, zanoga), *koleno*. Razume se, neke od ovih reči mogu imenovati i delove tela i drugih jedinki živoga sveta. [...] Najviše apelativa je iz grupe onih kojima se imenuju vidljivi delovi ljudskog tela (glava i njeni delovi), a od ostalih najmarkantniji (*ruka*, *noga*, *koleno*, *pazuha*)«. (Bogdanović 2000: 127)

Isto tako, relevantnost u budućim toponomastičkim proučavanjima, osobito u porredbenim analizama i semantičkom raščlanjivanju, može imati monografija *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje* (Badjura 1953) koja donosi informacije toga tipa za slovenački jezik.

Držimo da u vezi s crnogorskom toponimijom vrijedi ponoviti da toponomastičke metafore po brojnosti nijesu nevažan dio ukupnog fonda, a po činjenici da je taj dio

imena motivacijski neodvojiv od osobina lokaliteta, najčešće izgleda terena, crnogorski se toponimi uklapaju u južnoslovenske onomastičke prilike. Treba pri tome imati na pameti da je u Crnoj Gori riječ o brdovitome, planinskom, nerijetko i slabo pristupačnome ili bezvodnom pejzažu. Na terenima koje su autori ovoga rada lično obilazili i od informatora bilježili toponomastički materijal te uvidom u više ili manje bogate sadržaje crnogorske građe publikovane u raznim člancima i onomastičkim monografijama u nas i inostranstvu – veoma često je riječ o metaforičkoj funkciji anatomske oblika u toponimiji. »Metaforička imena motivirana građom ljudskoga tijela zasnivaju se na poredbi 'reljefa' tijela s morfološkom slikom kraja koji su dovedeni u odnos« (Šimunović 2002: 60). Dovode se, dakle, u vezu morfološki oblici ljudskoga tijela s morfološkim oblicima u prirodi (Šimunović 2009: 153), te tako za one koji imenuju čine važno izvanjezičko polazište.

Ovome smo radu nastojali obezbijediti relevantnost u pogledu što većega obuhvata građe s oba područja crnogorske dijalekatske mape – i severozapadnih i jugoistočnih crnogorskih govora². Međutim, autori rada svjesni su da njihovu analizu ograničava trenutno nepostojanje registara ili atlasa crnogorske onomastičke građe koji bi naučnici u komparativnim istraživanjima koristili. I pored te ograničavajuće okolnosti – a radi vjerodostojnijeg uvida u distribuciju ovoga tipa leksike u crnogorskoj toponimiji – autori se nakon rasprave o stanju u relevantnoj domaćoj i inostranoj onomastičkoj literaturi o ovoj temi opredjeljuju za kvantitativnu analizu podataka iz dva reprezentativna punkta: jednoga punkta iz severozapadnih crnogorskih govora (**Župa pivska**, opština Plužine – (Tijanić-Vujović 2018)) i jednoga punkta iz jugoistočnih crnogorskih govora (Kuči, opština Podgorica (Petrović 1988)). Takav metodološki zahvat u prikazivanju vrijednosti učestalosti i distribucije anatomske leksike u toponomastičkom fondu crnogorskoga jezika opravdava se makar dvijema činjenicama: 1) monografije u kojima su obrađena ta područja rađene su na veoma širokom prostoru velikog broja sela/naselja; 2) među dosad publikovanim onomastičkim monografijama iz crnogorske onomastike kvantitativno najviše toponomastičke građe ponudile su upravo monografije (Tijanić-Vujović 2018) i (Petrović 1988). I što je posebno za statističku obradu podataka značajno – riječ je o područjima s kojih su istraživači zapisali gotovo identičan broj toponima.

3 Rasprava

Sagledavajući literaturu načelno se može konstatovati da se zemljišne površine, manje ili veće, zatim strane, uzvišenja ili uski prolazi u kamenjaru u procesu imenovanja povezuju s pojmovima koji se u mentalnom svijetu imenovatelja javljaju kao asocijacija podstaknuta osobinom lokaliteta, i to dominantno izgledom terena. Primjeri koje u nastavku obrađujemo potkrepljuju prethodnu našu konstataciju i dodatno osvjetljavaju ovo polje crnogorske onomastike o kojemu se dosad nije mnogo pisalo.

² Crnogorska filologija 2017. godine dobila je precizno urađenu *Dijalektologiju crnogorskoga jezika* a njezin je autor jezikoslovac Adnan Čirgić (Čirgić 2017). Radi što ilustrativnijega načina predstavljanja građe, odnosno radi što preciznijega geografskog lociranja područja s kojega toponimi potiču, na kraju članka prilažemo i kartu na kojoj se posve jasno vidi podjela crnogorskih govora i sva veća područja važna za proučavaoce crnogorske dijalektologije.

3.1 Anatomske parove živ – mrtav, debeo – mršav, go – kosmat u toponimiji

U toponimu *Živa* (Vujović 2020: 83) imenovanje kreće od antonimskoga para živ – mrtav, što potvrđuje da je ovo ime u toponomastičkoj analizi moguće objasniti kao antropomorfnu metaforu.

Bogata kategorija toponomastičkoga materijala građena je od pridjeva *debeo*: *Debela* brijeg, *Debela* ober (Vujović 2020: 83), *Debela* krš (Milović 2015: 143), *Debela* bukva, *Debela* greda, *Debela* međa, *Debela* krš, *Debela* mrginj, *Debela* rt, *Debela* brdo (Tijanić-Vujović 2018: 331), *Debela* greda, *Debela* lijeska, *Debela* ljut, *Debela* rta, *Debela* strana, *Debela* omar, *Debela* potok, *Debela* liješće (Šćepanović 2007: 58–9). Takođe i toponim *Debeljače* na području Duži, zaselak Gornje Polje.³ Specifičnost onomastičkih likova s navedenim pridjevom najpravičnije je odrediti ako se uz primarno značenje apelativa *debeo* podrazumijeva imenica čovjek (Mihajlović 1970), odnosno ako taj apelativ u imenima čitamo u značenju antonimski par *debeo* – *mršav*.

Toponimi ili imena *Goli* ober (Vujović 2020: 83), *Gola* glavica, *Gola* strana, *Gole* kose, *Golo* brdo (Tijanić-Vujović 2018: 314–5), *Gola* strana, *Gole* strane, *Golo* brdo (Šćepanović 2007: 55) i *Kosmatica* (Vujović 2020: 83), *Kosmatica* (Vujović 2022a: 388) primjeri su u kojima se krije svojevrsni antonimski par *go* – *kosmat*, koji je, opet, moguće rastumačiti upućivanjem na čovjekovo tijelo ili djelove tijela.

3.2 Apelativi glava i glavica u toponimiji

Apelativ *glavica* potvrde nalazi u skoro svakome prilogu s građom s crnogorskih terena. Potvrde su, razumije se, brojne, npr. *Grabova glavica*, *Koza glavica*, *Crna glavica*, *Maklenska glavica*, *Braletina glavica*, *Miličina glavica*, *Oblušta glavica* i sl. (Vujović 2020). Zapaža se da je oblik *glavica* ugrađen u dvočlane toponime. Za područje Velimlja (Podljet), opština Nikšić, utvrđeno je na osnovu građe da je u pitanu čest toponim (Milović 2015: 145). U ataru kolašinskoga sela *Lugovi* zabilježeni su *Gorela glava*, *Kremeštačka glava* (Vujović 2022b: 538). Istoj mikrodijalekatskoj zoni pripada kolašinsko *Lipovo* i u njemu zabilježeni toponimi: *Čelave glavice* (na Sinjavini), *Đvojačka glava* (vrh na Sinjavini), *Glave rašačke*, *Goveđa glava* (na Sinjavini), *Javorova glava*, *Jovovića glave*, *Kneške Glave*, *Opaljena glava*, *Šuplja glava* (Vujović 2022a: 383–94). Ataru sela Duži, zaselak Gornje Polje, pripada likovi *Siljeva glavica*, *Mala glavica* i *Velja glavica*, kao i toponim *Glava Pekovića*.⁴ Građa iz sela *Vuči Do* daje potvrde *Glavica* (vrh Bratogošta) (Vujović 2019: 357) i *Mašova glavica* (Vujović 2019: 360). Toponimija Šekulara daje potvrde: *Borova glava*, *Glavica*, *Jankova glava*, *Peričeva glavica* (Došljak 2020: 27–40).

Tek u rijetkim radovima govorilo se i o jednome značajnom pitanju crnogorske onomastike, i ne samo crnogorske, a tiče se rasprostranjenosti apelativa *glava* i apelativa *glavica*. Mnogi istraživači su naglašavali značaj rasvjetljavanja toga problema,

³ Toponim je na terenu zabilježio Goran Drinčić.

⁴ Ove je toponime na terenu potvrdio Goran Drinčić.

među njima i Mitar Pešikan, pa tvrdnju toga dijalektologa i nakon više decenija od njegovih terenskih ispitivanja mi na materijalu tri čevska sela Barjamovice, Velestova i Markovina, opština Cetinje, potvrđujemo zaključkom da oblik *glava* kao apelativ mi nijesmo zabilježili na terenu spomenutih sela. Treba, dakle, konstatovati, idući za onim što je Mitar Pešikan primijetio, da i novije bilježenje građe na terenima Katunske nahije potvrđuje termin *glavica* kao oronimijski termin, dok se za oblik *glava* na rečenome području to nikako ne može reći. Oblik *glava* je, čini se, nešto prisutniji u toponimiji krajeva koji pripadaju severozapadnim crnogorskim govorima, mada ne ni u svim mikrodijskim područjima koja ubrajamo u severozapadne crnogorske govore, npr. u toponimiji Župe pивske u poređenju s velikom rasprostranjenošću imena s formom *glavica* – apsolutno je zanemarljiv broj primjera s apelativom *glava*. Na primjer, u toponimiji Bjelopavlića i Pješivaca termin *glavica* javlja se 21 put, a imena s oblikom *glava* svega tri puta (Čupić 1994; Petrović 1972). Tvorbeni potencijal našega jezika od apelativa *glavica* potkrijepljen je velikom frekvencijom u složenicama na prostoru Bjelopavlića: *Zaglavice*, *Međuglavice*, *Podglavice*, *Strmoglavica* (Čupić 1994: 231–2).

U toponimiji Drobunjaka srijeću se oba apelativa (Šćepanović 2007: 53–4), i to s posvjedočenim znatno većim brojem potvrda imenā od apelativa *glavica*. Oblik *glavica*, da to i istaknemo, u toponimiji Katunske nahije nije deminutiv. Dijalektolog Mitar Pešikan daje objašnjenje za stanje u toponomastičkome materijalu iz jednoga dijela cetinjske opštine i veli da je »u Katunskoj Nahiji normalan naziv *glavica*, koji nije deminutivnog značenja« (Pešikan 1976: 99). Dragomir Vujičić u analizi apelativa na području Jezerske visoravni kod Žabljaka nalazi da je vremenom izgubljena ta veza termina *glavica* s početnim oblikom (deminutiv od *glava*) (Vujičić 1976). Za toponim *Glavica* u hrvatskoj onomastičkoj literaturi nalazimo da je »toponomastička metafora od apelativa *glava* (prasl. **golva*), a označuje uzvišeni predio na *vrhu* staroga dijela mjesta. Vrlo je čest toponim kojim se naznačuje konfiguracija terena« (Lozić-Knezović, Marasović-Alujević 2012: 132).

3.3 Apelativ *lice* u toponimiji

Apelativ *lice* u toponimiji Velestova ugrađen je u ime za djelove planine *Kopitnik* (Vujović 2020: 84). Kao geografski termin široko je rasprostranjen u crnogorskoj toponimiji. Mato Pižurica ističe da u Rovcima označava »ravnu i голу kosu brda, ili planine« (Pižurica u: Mihajlović 1970: 20),⁵ dok na durmitorskom području znači »nagnuto zemljište, obično travno, pod livadom bez kamena« (Stanić 1969: 67). Kad imamo u vidu položaj lokaliteta na koji se odnosi naš primjer i tome dodamo opis terena kakav je dat u radovima Pižurice i Stanića, apsolutno je tačno da su »ovakvi nazivi u direktnoj vezi sa mesnom geografskom situacijom, to jest, jedan deo nekog brega mogao se nazvati *lice* samo u odnosu na neke objekte pored njega (selo, susedno brdo, nekakav obeležen teren i sl.)« (Mihajlović 1970: 20). U kolašinskome Lipovu je toponim *Lica Džajovića* (Vujović 2022a: 389), a takvo se ime srijeće i u naseljima Župe pивske (Tijanić-Vujović 2018: 141). U Drobnjaku je *Lice* »dio okomite padine, često teško pristupačan, vrletan. Zastupljeno na svim punktovima« (Šćepanović 2007: 82).

⁵ Rad Mata Pižurice *Leksika rovačkog govora* – citiramo prema radu Velimira Mihajlovića (1970).

3.4 Apelativ *grlo* u toponimiji

Toponim *Dvogrla* (Vujović 2020: 84) primjer je zabilježen u Velestovu, a opis lokaliteta (odnosno objekta) na koji se ime odnosi, ima značenje otvora i prostora kroz koji se ulazi u udubljenje, tj. pećinu (isto tako u Kućima – *Dvogrljica* »jama sa dva ulaza« (Petrović 1988: 58). Građa iz Bjelopavlića takođe potvrđuje prisustvo ove forme u toponimiji: *Dvogrlica*, za koju složenicu istraživač ističe da drugi dio čini grlo a ne grlica (Čupić 1994: 229). U Kućima je *Grlo* (više toponima) »tesnac između dva brda, uzan prevoj« (Petrović 1988: 54). Na prostoru Drobnjaka posvjedočene su varijante *Grlac*, »vrtača« (Šćepanović 2007: 57), *Grlič*, »izvor, usijek, dolinica« (Šćepanović 2007: 57).

3.5 Apelativ *noga* u toponimiji

Toponim *Zanoga* (Vujović 2020: 85) iz registra naše građe srijeće se i u drugim krajevima Crne Gore. Vrijedno je imati na pameti ne samo u primjeru ovoga apelativa već i inače kad je crnogorska onomastika u pitanju – radikalnu izmjenu socijalne slike većine crnogorskih sela, pa je na uputiti na značenje koje ima u Rovcima »suženi kraj njive ili livade, gde se okreću volovi prilikom oranja« (Pižurica u: Mihajlović 1970: 40)⁶ ili u Pivi: »danas se u Pivi svijest o značenju ovog naziva gubi; mogao bi se posmatrati u vezi sa do skoro živom metaforom *pod nogom*« (Tijanić-Vujović 2018: 156). Istraživači na korpusu drobnjačke toponimije konstatuju »naziv zastupljen skoro na svim punktovima« (Šćepanović 2007: 66). U Kućima je *Nogatica* (Petrović 1988: 98). Toponimija Bjelopavlića u više sela nudi potvrde lika *Zanoga* (Čupić 1994: 231).

3.6 Drugi apelativi ovoga tipa posvjedočeni u toponomastičkim metaforama

Na terenu je zabilježen toponim *Pizdača* – dolina (Vujović 2020: 82). Naspram lokaliteta koji je tako imenovan nalazi se *Kurtača*, parcela kaja je nekad takođe obrađivana (Vujović 2020: 82–3). Istraživači različito gledaju na primjere toga tipa. Primjeri toga tipa smatrani su *opscenim imenima*, dok, na primjer, neki naučnici u njima nalaze tragove daleke (paganske) prošlosti. »Ovakva imena mogu se tumačiti na mnoge načine, ali je ovde karakteristično upravo to da ovi delovi tela o kojima je reč ne predstavljaju opscena imena, već sasvim obične nazive, bar za ono vreme kada su nastala« (Mihajlović 1970: 42). Onomastičari su u ranijim generacijama rijetko, više uzgredno, analizirali primjere iz te grupe, a kad je građa u pitanju kao da je postojala saglasnost da se tek selektivno publikuje budući da je smatrana leksikom neprimjerenom za knjigu. U Drobnjaku su likovi *Kurčeva glavica* i *Kurozeb* (Šćepanović 2007: 79), *Pizda*, *Pizdina prodo* (Šćepanović 2007: 97). Lik *Kurozeb* zabilježen je i u Bjelopavlićima, uz koji se kaže »s napomenom da drugi dio složenice može biti i particip *ozebao* i glagol *zepsti*« (Čupić 1994: 228).

U toponimiji Kotora i okoline posvjedočeni su primjeri za toponimijske metafore: »U ovoj su se skupini toponima odrazili nazivi dijelova ljudskoga tijela (*bok* i *lice*) i

⁶ Mato Pižurica, *Leksika rovačkog govora* – citirano prema (Mihajlović 1970: 40).

unutarnjih organa (*trbuh* i *ždrijelo*)« (Vidović 2019: 105). U poglavlju svoje monografije u kojemu se bavi toponomastičkim metaforama na prostoru Župe pивske autorka Mara Tijanić-Vujović daje i jednu na temelju ličnog utiska opštu i tačnu konstataciju: »U vrlo metaforičnom narodnom govoru mora biti dosta i toponomastičkih metafora« (Tijanić-Vujović 2018: 189). Iz publikovane građe s područja Župe pивske, opština Plužine, srijeću se ovi geografski nazivi koji su u procesu imenovanja u vidu toponomastičkih metafora potvrđena u apelativima i imenima. Neki od njih su: *kuk*: »uvijek stijena oštrog vrha, sa strana uzdignuta u odnosu na prostor, ova toponomastička metafora prešla je u geografski termin« (Tijanić-Vujović 2018: 141); *rame*: »naziv označava potes što se vertikalno uzdiže čitavom dužinom neke padine, pri vrhu je širi; ova toponomastička metafora u pивskom govoru je živ geografski termin« (Tijanić-Vujović 2018: 143); *rbat*: »vertikalni, uzduž izdignuti krš ili kosa, malo ispupčen te liči na kičmu; za svako vertikalno uzvišenje, oštih ivica, reći će se *rbat*« (Tijanić-Vujović 2018: 143); *rebro*: »oštri grebeni krša ili uzvišenja oštih ivica« (Tijanić-Vujović 2018: 143).

Toponomastički materijal Drobnojaka, predio ispod Durmitora, daje potvrdu za apelativ i ime *Kuk* – »obično obrasla padina, proplanak ili omanja zaravan u strani. Veći kamen u strani. Zastupljeno skoro na svim punktovima« (Šćepanović 2007: 78). S istoga terena durmitorskih sela potiče toponim *Bikov kuk*.⁷

U repertoaru tvorbenih tipova u crnogorskoj toponimiji prepoznamo i složenice u čijim strukturama kao drugi dio stoje *brada* i *zub(i)*: *Blagobrada*, *Vrljezubi* (»vrhovi oštrog kamenjara, premda se u našem slučaju radi o 'promjeni motiva', jer su u pitanju njive, odnosno obradive površine« (Ćupić 1994: 229)). Iako je istraživanje bjelopavličke toponimije radio na temelju velikog korpusa (oko 4000 toponomastičkih jedinica), Drago Ćupić je objašnjenje strukture nekih složenice ostavio kao otvoren problem dodajući da mu »nije jasna njihova morfemska struktura« (Ćupić 1994: 229). Primjerima za koje veli »morfološka i semantička, tj. etimološka analiza dale bi, ovdje, vjerovatno interesantne podatke« (Ćupić 1994: 229) – Ćupić dodaje i ove: *Blagobrada*, *Vrljezubi*, *Kurozeb*, *Čelopek*, *Zanoga* (Ćupić 1994: 229).

Forma *Kita* u crnogorskoj toponimiji potvrđena je i u jugoistočnim crnogorskim govorima i u govorima severozapadnih područja Crne Gore. Na području sela *Vučić Do* (opština Nikšić) su *Kita*, *Kite* (Vujović 2019: 359). Takođe i u Bročancu postoji *Kita* (Petrović 1972: 56). U Drobnojaku je *Kita* »istureni vrh brda ili nekog uzvišenja« (Šćepanović 2007: 74).

U crnogorskim toponimima posvjedočena je i forma *Pleće* »izbačeni zapadni dio otcep Ljuti (Zaljute). Podsjeća na pleće« (Milović 2015: 152). Za prostor Župe pивske koristi se u značenju: *pleće* »strma strana, malo uže pri vrhu te liči na, ova toponomastička metafora u pивskom govoru je prešla u geografski naziv, ali nije apelativ« (Tijanić-Vujović 2018: 142). Takođe i za Drobajak: *Pleće* – »veoma čest naziv za gornji dio strme padine, golet ili stranu« (Šćepanović 2007: 98). U selu Duži, zaselak Gornje

⁷ Na području sela Duži (zaselak Gornje Polje) potvrdio ga Goran Drinčić.

Polje, nalazi se lokalitet s imenom *Malo pleće*.⁸ Pokazalo se u pogledu distribucije da je ta forma široke rasprostranjenosti na prostoru crnogorske toponimije.

4 Statistički pregled anatomske leksike u crnogorskoj toponimiji

Dokumentovanje proučavanja anatomske leksike u crnogorskoj toponimiji zaokružujemo statističkim uvidom u toponomastičke činjenice iz dva odabrana punkta. Kako se da zapaziti, kako smo i ranije istaknuli u obrazloženju same metodologije rada, punktovi pripadaju različitim dijalekatskim zonama, oba su za crnogorske prilike velika područja i oba su ponudila gotovo identičan broj toponima.

Odabrani punkt **Kuči** broji 123 naseljena mjesta (sela i zaseoci) i na tome području zapisano je 7370 toponima (Petrović 1988). Od toga broja toponima imena što su građena prema anatomskoj leksici ima 221, što čini 3 % toga tipa toponima u ukupnome fondu građe s toga područja.

Tabela 1: Toponimija Kuča

Ukupno toponima	Toponimi od anatomske leksike	%
7370	221	3

Analiza pokazuje da distribucija apelativa unutar anatomske leksike potvrđuje da *glavica* sa 64,71 % ima najveću procentualnu zastupljenost u toponimiji, dok su prema statističkoj obradi učestalosti s najmanjom zastupljenošću od 0,45 % potvrđeni *čelo*, *lakat*, *noga*, *pleće*.

Tabela 2: Kvantitativna distribucija apelativa od anatomske leksike u toponimiji Kuča

Apelativ	Frekv.	%
čelo	1	0,45
glava	21	9,50
glavica	143	64,71
grlo	21	9,50
kuk	22	9,95
lakat	1	0,45
noga	3	1,36
pleće	1	0,45
ždrijelo	8	3,62
Total	221	100,00

⁸ Na terenu ga zabilježio Goran Drinčić.

Odabrani punkt **Župa pivska** obuhvata 62 naselja (manjih i većih, stalnih i povremenih naselja (Tijanić-Vujović 2018)) i na tome području zapisano je 7365 toponima. Od ukupnoga broja toponima imena građena prema anatomske leksici 267, što predstavlja 3,63 %.

Tabela 3: Toponimija Župe pivske

Ukupno toponima	Toponimi od anatomske leksike	%
7365	267	3,63

Među apelativima od anatomske leksike na ovome području prepoznaje se apelativ *glavica* s posvjedočenom najvećom vrijednošću (41,20 %), pa do apelativa *zub* s procentualno najmanjom vrijednošću (0,37 %) učešća u ukupnom fondu ispitivane građe.

Tabela 4: Distribucija apelativa od anatomske leksike u toponimiji Župe pivske

Apelativ	Frekv.	%
glava	3	1,12
glavica	110	41,20
grlo	5	1,87
kita	11	4,12
kuk	15	5,62
lakat	2	0,75
lice	7	0,75
noga	6	2,25
pleće	23	8,61
rame	13	4,87
zub	1	0,37
ždrijelo	71	26,59
Total	267	100,00

Komparativno sagledan toponomastički materijal u vidu statističkih vrijednosti potvrđuje ujednačenu distribuciju apelativa od anatomske leksike u crnogorskoj toponimiji u oba dijalekatska područja crnogorskoga jezika.

5 Zaključna razmatranja

Na temelju ovako izdvojenih toponima razvidno je da termina iz anatomske leksike u tvorbenim modelima crnogorske onomastike nije mali broj, a njihova se distribucija može pratiti na ukupnome prostoru crnogorske onomastike. U toj kategoriji crnogorskih toponima brojni su apelativi svoju etimološku identifikaciju ugradili u toponomastičku metaforu koja će postati osnovnim obilježjem imenā što su na taj način postala. Sistematsko čitanje nekih toponima, osobito primjera u kojima bi se, eventualno, mogao u tragovima kriti i kakav paganski običaj, nosi rizik od pogrešnoga usmjerenja narodnim etimologisanjem.⁹ Mnoge onomastičke pojedinosti dale bi se navesti uz spomenute toponime (ili kategorije toponima), no za sve je njih primarno karakteristično da su nastajali u užim mikrodijalekatskim cjelinama crnogorskoga jezika. Potvrde svih u ovome radu izdvojenih crnogorskih toponima iz konkretnih su izvora s terena, dakle nijesu knjiškoga porijekla ili ekscerpirani iz istorijske građe. Sprovedenjem komparativne analize građu smo tretirali s aspekta njezinih opšternogorskih onomastičkih karakteristika. Sprovodeći naučni pristup po tome metodi stvaraju se uslovi za izradu i frekvencijskoga registra ovoga tipa leksike. Ipak, pred crnogorskom je filologijom (koautorski s kartografima) i dalje otvoren zadatak kompletiranja pojedinačnih i objedinjavanja svih u jedinstven registar dijalekatske leksikografije i onomastike, što će ih uz kompatibilnost sa savremenim tehnologijom učiniti dostupnijim u e-formi, na koji način će vidljivost ovih sadržaja pred domaćim i inostranim istraživačima postati nemjerljivo veća. Imajući u vidu da se imena na karte često unose bez konsultovanja s jezikoslovcima, istovremeno treba istaknuti i to da je u crnogorskoj, kao i inače u slovenskoj onomastici, osobito prepoznat problem službene standardizacije izvornih onomastičkih likova.

Statistička obrada pokazuje da distribucija apelativa od anatomske leksike u toponimiji oba dijalekatska područja crnogorskoga jezika ima približne vrijednosti j – u jugoistočnome dijelu 3 % a u ševerozapadnome dijelu 3,63 %. Unutar ovih vrijednosti potvrdili smo takođe vrlo približnu procentualnu raspoređenost pojedinačno svih apelativa od anatomske leksike. Međutim, znatniju razliku u toponimiji ova dva crnogorska područja nalazimo u činjenici da u odabranome punktu jugoistočnih crnogorskih govora apelate *lice* i *rame* uopšte ne registrujemo, dok su ta dva apelativa u punktu sa ševerezapadnog dijalekatskoga područja prisutna: *lice* – 2,62 %, *rame* – 4,87 %.

Budući da »realizacija opšteg toposemantičkog modela zavisi od osobina denotata koje su motivisale nominaciju svakog posebnog toponima, a očituje se u leksičko-semantičkom potencijalu tog toponima« (Hadžimejlić 1987: 182) te uz podrobno sagledavanje dostupne literature i kvantitativne analize toponima od anatomske leksike i apelativa u anatomskoj leksici – zaključujemo da govorni predstavnici iz ukupnosti anatomske leksike potvrđene u crnogorskoj onomastici za imenovanje kakvoga geografskog objekta dominantno koriste nazive spoljnih djelova ljudskoga tijela.

⁹ Koliko je izazova pred današnjim proučavaocima naše tradicijske kulture, u prvome redu problem nepouzdanih izvora i tumačenja, a uz njih ide i ukorijenjivanje novih tradicija itd. – najbolje se u crnogorskom primjeru vidi iz knjige *Natprirodna bića u tradicijskoj kulturi Crnogoraca* autora Adnana Čirgića (2018).

BIBLIOGRAFIJA

- Rudolf BADIJA, 1953: *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Nedeljko BOGDANOVIĆ, 2000: Anatomska leksika u makedonskoj geografskoj terminologiji. *Južnoslovenski filolog* 56. 125–30.
- Anđan ČIRGIĆ, 2017: *Dijalektologiju crnogorskoga jezika*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- Anđan ČIRGIĆ, 2018: *Natprirodna bića u tradicijskoj kulturi Crnogoraca*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- Drago ČUPIC, 1994: Složenice u bjelopavličkoj mikrotoponimiji. *VIII. jugoslovenska onomastička konferencija i II. lingvistički skup Boškovićeve dani*. Ur. Milosav Babović. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. 227–33.
- Draško DOŠLJAK, 2020: Mikrotoponimija Šekulara. *Lingua Montenegrina* 25. 27–40.
- Larisa GRČIĆ-SIMEUNOVIĆ, 2007: Suvremena toponimija K. O. Sušak. *Čakavska rič* 35/2. 349–77.
- Jasna HADŽIMEJLIĆ, 1987: Opis semantičkog modela toponimā. *Književni jezik* 16/3–4. 181–8.
- Petar KRIVOKAPIĆ, Nada DRAŠKOVIĆ, 2021: *Crnogorski jezik 1768-2020: bibliografija*. Podgorica, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost i Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“.
- Katarina LOZIĆ-KNEZOVIĆ, Marina MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, 2012: Toponimija mjesta Mravince. *Folia onomastica Croatica* 21. 121–46.
- Katarina LOZIĆ-KNEZOVIĆ, Marija RADOSTIĆ, 2016: Toponimija naselja Gata. *Lingua Montenegrina* 18. 81–98.
- Katarina LOZIĆ-KNEZOVIĆ, 2019: Toponimija Kaštel Sućurca. *U početku bijaše ime*. Ur. Marina. Marasović-Alujević, Antonela Marić. Split: Filozofski fakultet u Splitu. 59–82.
- Marina MARASOVIĆ-ALUJEVIĆ, Katarina LOZIĆ-KNEZOVIĆ, 2018: *Toponimija otoka Drvenika i Ploče*. Split: Filozofski fakultet.
- Velimir MIHAJLOVIĆ, 1970: Anatomska leksika u srpskohrvatskoj onomastici. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 13/2. 7–49.
- Radomir MILOVIĆ, 2015: *Zavičajni onomastikon. Tragom toponimije i antroponimije Velimlja*. Nikšić.
- Mitar PEŠIKAN, 1976: Značaj praćenja jezičkih elemenata koji se ponavljaju u mikrotoponimiji. *Prva jugoslovenska onomastička konferencija*. Ur. Janko Đonović. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. 95–103.
- Dragoljub PETROVIĆ, 1972: Mikrotoponimija gornjih Pješivaca i Broćanca. *Prilozi proučavanju jezika* 8. 47–70.
- Dragoljub PETROVIĆ, 1988: Toponimija Kuća. *Onomatološki prilozi* 9. 1–165.
- Milija STANIĆ, 1969: Uskočka toponimija. *Onomastica jugoslavica* 1. 66–77.
- Petar ŠIMUNOVIĆ, 2002: Metaforičnost u toponimiji zadarsko-šibenskih otoka. *Čakavska rič* 30/1–2. 55–62.
- Petar ŠIMUNOVIĆ, 2009: *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.

- Mara TIJANIĆ-VUJOVIĆ, 2018: *Toponimija Župe pивske*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Božidar VIDOESKI, 1999: *Geografska terminologija vo dijalektite na makedonskiot jazik*. Skopje: MANU.
- Domagoj VIDOVIĆ, 2019: Pogled u toponimiju Kotorskoga zaljeva. *Studia lexicographica* 13. 97–122.
- Domagoj VIDOVIĆ, 2021: Toponimija Trebinjske šume i Površi. *Folia onomastica Croatica* 30. 167–217.
- Dragomir VUJIĆ, 1976: Bogatstvo geografskih apelativa na području Jezerske visoravnι. *Prva jugoslovenska onomastička konferencija*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. 25–31.
- Novica VUJOVIĆ, 2014: Prilog crnogorskoj onomastičkoj bibliografiji. *Lingua Montenegrina* 14. 3–25.
- Novica VUJOVIĆ, 2016: Apelativi u crnogorskoj toponimiji. *Matica* 65. 199–214.
- Novica VUJOVIĆ, 2019: Toponimi sela Vuči Do. *Lingua Montenegrina* 23. 356–66.
- Novica VUJOVIĆ, 2020: *Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- Novica VUJOVIĆ, 2022a: Kolašinsko Lipovo u svijetlu toponima. *Matica* 91. 383–94.
- Novica VUJOVIĆ, 2022b: Toponimi kolašinskoga sela Lugovi. *Lingua Montenegrina* 30. 537–40.

POVZETEK

Črnogorski toponimi ponujajo raziskovalcem dragocen korpus imen, ki so izpeljana iz anatomske leksike. Apelativnih metafor, ki se nanašajo na dele človeškega telesa, ni malo, v glavnem pa so v zvezi z naslednjimi apelativi: *glava, glavica, lice, grlo, noga, kuk, rame, rebro, kita, pleče* itd. Z majhnimi razlikami jih najdemo po vsem črnogorskem ozemlju. Z ozirom na mikrodialektične specifičnosti izbranega korpusa apelativov in toponimov jih je še posebej pomembno gledati v kontekstu črnogorske dialektologije.

V onomastiki je znano, da se v procesu poimenovanja določene lokalitete povezujejo s pojmi, ki se v mentalnem svetu imenovalca pojavljajo kot asociacija, podprta z lastnostjo lokalitete, predvsem z videzom terena. Ni dvoma, da je poimenovanje tega tipa toponimov v neposredni zvezi z morfologijo terena. Ta sistem se potrjuje tudi s tako imenovanimi antropomorfnimi metaforami, njihova konkretizacija pa je vidna v toponimih, katerih nastanek povezujemo z antonimnimi pari *živ – mrtav, debeo – mršav, go – kosmat* itd.

Gradivo, ki ga ta članek analizira, ni knjižnega izvora, pač pa je bilo zabeleženo v novejšem času na črnogorskem terenu. Gledano strogo onomastično črnogorski toponimi tega tipa po svojih glavnih karakteristikah ne odstopajo od splošnega južnoslovanskega stanja. Apelativi in apelativne metafore, ki jih obravnava ta članek, izpričujejo številne leksično-semantične možnosti, govorni predstavniki pa iz celovitosti anatomske leksike, potrjene v črnogorski onomastiki za poimenovanje kakšnega geografskega objekta, dominantno uporabijo nazive zunanjih delov človeškega telesa.